

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ТАРЫХ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ИСТОРИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. HISTORY

e-ISSN: 1694-867X

№1(2)/2023, 51-56

УДК: 31.316.43

DOI: [10.52754/1694867X_2023_1\(2\)_6](https://doi.org/10.52754/1694867X_2023_1(2)_6)

**ААЛАМДАШУУ ШАРТЫНДА КЫРГЫЗСТАНДЫКТАРДЫН ЖАРАНДЫК
ИДЕНТТҮҮЛҮГҮ: УЧУРДАГЫ АБАЛЫ ЖАНА БАГЫТТАРЫ**

**ГРАЖДАНСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КЫРГЫЗСТАНЦЕВ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ**

**CIVIL IDENTITY OF KYRGYZSTANIS IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CURRENT
STATE AND DIRECTIONS**

Тажобаева Айнагул

Тажобаева Айнагул

Tazhibaeva Ainagul

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

master's student, Osh State University

tazhibaeva.ainagul@gmail.com

ААЛАМДАШУУ ШАРТЫНДА КЫРГЫЗСТАНДЫКТАРДЫН ЖАРАНДЫК ИДЕНТТҮҮЛҮГҮ: УЧУРДАГЫ АБАЛЫ ЖАНА БАГЫТТАРЫ

Аннотация

Маанилүүлүк. Ааламдашуу шарттарында эл аралык байланыштардын көбөйүүсү менен маданияттар аралык байланыштар да көбөйө баштады. Бул көрүнүш универсалдык мүнөзгө ээ жалпы баалуулуктардын, нормалардын, эрежелердин кеңири жайылышына себепкер болду. Тарых, кыргыз тили, каада-салт, дин, улуттук маданият маселелери боюнча, дегеле кыргыз улутунун улуттук аң-сезимине, көрөнгөсүнө тиешелүү бардык маселелер кайрадан жаңы илимий көз караш менен каралып, изилденүүдө. Салттуулук менен заманбаптык түшүнүктөрдү айкалыштырган иш-чаралардын өткөрүлүүсү, карапайым калкка жайылтылуусу жүрүп жаткан кезде тандалган тема актуалдуу болуп саналат. Андыктан, макалада мамлекетибиздин учурдагы абалына саресеп салуу менен, өнүгүүгө өбөлгө болгон Кыргыз Республикасында “Кыргыз жараны” деп аталган жарандык иденттүүлүктү өнүктүрүүнүн Концепциясы талдалат. Ошондой эле, анын принциптери, артыкчылыктуу багыттары жана аны ишке ашыруудагы абалы, көйгөйлөрү каралат.

Ачкыч сөздөр: Кыргызстан, жарандык иденттүүлүк, “Кыргыз жараны”, мамлекет, толеранттуулук, көп тилдүүлүк, мамлекеттик тил, укук, көп түрдүүлүк.

ГРАЖДАНСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КЫРГЫЗСТАНЦЕВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ

CIVIL IDENTITY OF KYRGYZSTANIS IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CURRENT STATE AND DIRECTIONS

Аннотация

Актуальность. В условиях глобализации, с ростом международных связей, стали увеличиваться и межкультурные связи. Это явление вызвало распространение общечеловеческих ценностей, норм и правил. История, кыргызский язык, традиции, религия, национальная культура и все вопросы, связанные с национальным сознанием и видением кыргызской нации, рассматриваются и изучаются с новой научной точки зрения. Выбранная тема актуальна, когда проводятся и распространяются на широкую сферу общества мероприятия, сочетающие традиционные и современные понятия. Поэтому, в статье обобщается современное состояние нашей страны и анализируется Концепция развития гражданской идентичности под названием «Кыргыз жараны» в Кыргызской Республике, которая способствует дальнейшему развитию. Также рассмотрены его принципы, приоритетные направления, современное состояние и проблемы его реализации.

Abstract

Relevance. In the context of globalization, with the growth of international connections, intercultural connections began to increase. This phenomenon caused the spread of universal human values, norms and rules. History, the Kyrgyz language, traditions, religion, national culture and all issues related to the national consciousness and vision of the Kyrgyz nation are examined and studied from a new scientific point of view. The chosen topic is relevant when events that combine traditional and modern concepts are held and spread to a wide area of society. Therefore, the article summarizes the current state of our country and analyzes the Concept for the development of civil identity called “Kyrgyz Zharany” in the Kyrgyz Republic, which contributes to further development. Its principles, priority directions, current state and problems of its implementation are also considered.

Ключевые слова: Кыргызстан, гражданская идентичность, «Кыргыз жараны», государство, толерантность, многоязычие, государственный язык, право, многообразие.

Keywords: Kyrgyzstan, civil identity, “Kyrgyz citizen”, state, tolerance, multilingualism, state language, law, diversity.

Киришүү

Теманын актуалдуулугу: Кыргыз Республикасы эгемендүүлүккө ээ болуп, көз карандысыз, унитардык, демократиялык өз алдынча мамлекет катары дүйнөнүн картасынан орун алганына отуз жылдан ашты. Бул жылдар аралыгында мамлекет катары кайсы бир деңгээлде өнүгүүнү көздөй бара жатабызбы же түрдүү себептердин натыйжасында артка кетип бара жатабызбы деген суроо менимче баарыбызды ойлондурууда. Ал ойго себеп болгон бир канча факторлор бар. Алсак, күнүмдүк турмушта кездешүүчү аймактык бөлүнүүчүлүк, тактап айтканда “түндүк”, “түштүк”, жада калса облустарга, райондорго, айылдарга, урууларга чейин бөлүнүүчүлүк, улуттарга карата мамиле, кыргыз тилинине карата мамиле сыяктуу байкалган да, байкалбаган да маселелердин топтому эртеңки кең келечекке өз кедергисин тийгизип жатат. Бул көйгөйлөрдү чечүү максатында, КРнын Перзидентинин 2020-жылдын 13-ноябрындагы “2021-2026-жылдары Кыргыз Республикасында Кыргыз жараны деп жарандардын өзүн таануусун өнүктүрүү Концепциясы” аттуу Жарлыгына кол коюлуп, күчүнө кирди.

Инсандын жарандык иденттүүлүгү – бул социалдык иденттүүлүктүн компоненттеринин бири болуп саналат жана инсандын мамлекеттик түзүмгө, жарандык коомдун түзүмдөрүнө таандыктыгы жөнүндөгү идеяларын, ошондой эле, субъекттердин жана түзүмдөрдүн өздөрү жөнүндө ойлорун, аларга инсан тарабынан баа берүүнү чагылдырат жана аларда калууну же алардан чыгууну тандоо укугу болуп саналат. Өз кезегинде, инсандын социалдык иденттүүлүгү - бул инсандын коомго аралашуу тажрыйбасы жана аң-сезими, ал жеке инсандыктын ар кандай түрлөрү менен көрсөтүлүшү мүмкүн [1]. Инсандын калыптануу процессинде аны менен катар социалдык иденттүүлүктүн башка түрлөрү калыптанат, мисалы: жынысы, жашы, этностук, тилдик, гендердик, диний, кесиптик, саясий жана башкалар [2].

Аймакта жашаган Кыргызстандын элдеринин улуттук психологиялык жашоо образы жана тарыхый шарттары бири-биринен олуттуу түрдө айырмаланат. Бул өзгөчөлүктөрдү аныктоо үчүн аймак калкынын этникалык курамына, тил жаатында чакан талдоо жүргүзөбүз.

Кыргызстанда жашаган элдердин саны, тили, дини, маданий-антропологиялык курамы, каада-салты, үрп-адаттары боюнча айырмаланат. Антропологиялык курамы боюнча республиканын калкы эки расадан турат: монголоиддик жана кавказдык. Көбүнчө кыргыз жана орус тилдеринде сүйлөп, жазышат. Республикада коңшу мамлекеттердин гана эмес, чет мамлекеттердин да өкүлдөрү жашайт. Мисалы, түрктөр, еврейлер, эстондор, молдовандар, грузиндер, чехтер, ирандыктар, күрттөр, словактар, америкалыктар, арабдар, венгрлер, албандар, француздар, кытайлар ж.б.

Кыргыздар Борбордук Азиянын түрк тилдүү тобунун байыркы элдеринин бири катары республиканын жергиликтүү калкы болуп саналат.

1999-жылдагы эл каттоого ылайык, кыргыздар калктын басымдуу бөлүгүн – 64,9% түзгөн. Калкынын саны боюнча экинчи орунда өзбектер - 13,8%, орустар үчүнчү орунда - 12,5%. 2020-жылдын статистикалык маалыматтары боюнча кыргыздар – 73,7%, өзбектер – 14,8%, орустар – 5,3%, дунгандар – 1,1%, уйгурлар – 0,9%, башка улуттар – 4,2% [3].

Кыргыз Республикасы көп улуттуу мамлекет жана андагы этностор ынтымактуу өмүр сүрүшүүдө. Жарандык иденттүүлүк – бул адамдардын ким экенин жана кандай баалуулуктарды бөлүшөрүн карап чыгуу үчүн жалпы аракеттеги адамдарга тиешелүү нерсе.

Көп маданияттуу коомдордогудай эле, Кыргызстанда да жарандык иденттүүлүк тил, маданият, дин жана тарых сыяктуу ар кандай аспектилерди камтышы мүмкүн. Белгилей кетчү нерсе, Кыргызстан көп улуттуу мамлекет, ар кандай этностордун өкүлдөрү, анын ичинде кыргыздар, өзбектер, орустар, дунгандар жана башкалар жашайт.

Кыргыз Республикасында кыргыз тили мамлекеттик тил, ал эми орус тилине расмий тил статусу берилген [4]. Калктын ичинен кыргыздардын, өзбектердин жана орустардын басымдуу көпчүлүгү (99%дан ашыгы) өз улутунун тилин эне тили катары тааныйт. Татарлардын басымдуу бөлүгү (79,0%) жана тажиктер (81,2%) да өз элинин эне тилин тааныган. Ошондой эле айрым улуттардын өкүлдөрү (уйгурлар, түрктөр) кыргыз же өзбек тилин эне тили деп эсептешсе, татарлар менен украиндердин басымдуу бөлүгү орус тилин эне тили катары тандашкан. Кыргыз тилинин мамлекеттик иденттүүлүккө бириге албай жаткандыгы кыргызстандыктардын кыргыз тилинин негизинде иденттеше албай жаткандыгын жашырууга болбойт. Демек, тилдик иденттүүлүктө маселе жок деп айтуудан алыспыз. Эгемендүүлүккө ээ болгон постсоветтик бардык өлкөлөрдө мамлекеттин тили катары ошол өлкөнүн титулдук калкынын тили болду, бирок орус тили КМШ элдеринин ортосунда баарлашуу каражаты катары актуалдуулугун жоготкон жок. Эң негизгиси, тил – улуттун жүзүн таанытууда эң маанилүү социомаданий факторлордун бири. Мамлекеттүүлүк тилге негизделет.

2021-2026-жылдары Кыргыз Республикасында “Кыргыз жараны” деп жарандардын өзүн таануусун өнүктүрүүнүн Концепциясы 2013-2017-жылдарга Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чыңдоо концепциясынын логикалык уландысы болуп саналат. Концепция Кыргыз жараны деп өзүн таанууну Кыргыз Республикасынын бардык жарандарын бириктирүүчү жана элдин биримдигин бекемдөөчү өзүн таануу катары карайт.

Учурда Кыргызстандын түрдүү маданий, этностук, диний салттарды карманган жарандардын жамааттарына карабастан, өлкөнүн эгемендүүлүгүн жана бакубаттуулугун бекемдөөгө умтулган бирдиктүү коомчулук - Кыргыз жаранын калыптандырууга багытталган 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы жүзөгө ашырылууда.

2020-жылдагы окуялардын алкагында “Кыргыз жараны” деп өзүн таанууну калыптандыруунун актуалдуулугу жогорулады. Өзүн таануунун өнүгүүсү ар бир Кыргыз жаранынын өлкөнүн социалдык-экономикалык жана коомдук-саясий турмушуна катышуусу үчүн бирдей шарттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү түзүү жана коомдо көп түрдүүлүктү сактоо жана толеранттуулукту жогорулатуу жолу менен жетишилет. Толеранттуулук жана көп түрдүүлүк дөөлөттөрүн түшүнүү ар түрдүү социалдык топтордун жана этностук жамааттардын ортосундагы активдүү кызматташууну, өнөктөштүктү жана биргелешкен ишмердүүлүктү талап кылат.

Өзүн Кыргыз жараны деп таануу үй-бүлө, коомчулук жана мамлекет тарабынан билим берүүнүн, маданияттын, үй-бүлө жана коом тарабынан калыптандырылуучу инсанды тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн бөлүгү болууга тийиш. Ошону менен бирге Кыргыз Республикасында мамлекеттик тил жарандарды бириктирүүнү камсыздоочу негизги өбөлгө болуусу зарыл.

Кыргыз жараны деп өзүн таанууну өнүктүрүү концепциясынын дөөлөттөрүн жайылтууда жана көп түрдүүлүктү сактоодо мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу органдарына өзгөчө роль таандык, алар бекитилген конституциялык ченемдерди ишке ашырууну жана ар бир жарандын керектөөлөрүн урматтоону камсыз кылууга чакырылат [5].

Концепцияда абдан маанилүү болуп саналган Кыргыз Республикасынын жарандарынын этностук, диний, социалдык жана аймактык таандыктыгына карабастан, тең укуктуулугун кепилдөө менен басмырлоого жол бербөө маселеси каралат. Ошондой эле, Кыргыз жараны деп өзүн таанууну өнүктүрүү жана илгерилетүү үчүн жагымдуу чөйрө түзүү максатын көздөйт.

Концепциянын артыкчылыктуу багыттары төмөнкүлөр:

1. Кыргыз жараны деп өзүн таанууну аң-сезимдүү түшүнүүнү калыптандыруу.
2. Кыргызстан элинин биримдигин чыңдоо, толеранттуулукту жогорулатуу жана көп түрдүүлүк дөөлөттөрүн урматтоону сактоо.
3. Мамлекеттик тилди өнүктүрүү, көп тилдүүлүктү сактоо жана өнүктүрүү.
4. Башкаруу жана чечим кабыл алуу процесстерине катышууга бирдей шарттарды түзүү.
5. Саясий институттарга жана мамлекеттик бийлик органдарына карата ишенимди жогорулатуу [5].

Кыргызстандын абалындагы маданий, социалдык кризистин башкы себеби катары ааламдашуу шартын айтууга болот. Жогоруда белгиленгендей, Кыргызстан эгемендикти алгандан кийин эле маданий, социалдык, экономикалык, саясий өзгөрүүлөр ааламдашуунун таасири менен жолго түшө баштады. Демек, маданияттардын аралашуусу келип чыкты. Ар бир коомчулук үчүн мындай маданий байланыштар оң жана терс таасирин тийгизет. Бир жактан алар маданияттардын өз ара байышына, элдердин жакындашына көмөктөшсө, башка жактан алып караганда өзүнүн маданий бөтөнчөлүгүн жоготуп алуу боюнча коркунучту жогорулатат.

Кыргыз коому үчүн ааламдашуу процесси өтө оор болуп жатат. Кыргызстандын тарыхый жолунда кыргыз коомунун ааламдашуу процессине кирүүсү экономикалык, социалдык, саясий жана маданий жактан өтө курч мүнөздү жаратты. Трансформацияланып жаткан кыргыз коому совет доорунун бүтүшү менен жалпы коом да, инсандар да өздөрүнүн образдарын жана социалдык-маданий багыттарын жоготушту. Кыргыз коомундагы модернизациянын азыркы баскычы ар түрдүү социалдык жагдайлар үчүн кризистик аң-сезимди жана чектен чыккан (деструктивдик) жүрүш-турушту жаратты. Бул абал кыргыз элинин улуттук жүзүнө дагы күчтүү таасирин тийгизип жатат.

Андыктан, улуттук маданият маселелери боюнча анын ичинде тарых, тил, каада-салт, дин ж.б. дегеле кыргыз улутунун улуттук аң-сезимине, туюмуна тиешелүү маселелер кайрадан илимий көз караш менен каралышы кажет. Ошондой эле, Кыргызстандагы этностук топторду кыргызстандыктар катары түшүнүп, бири-биринин тилин, динин, маданиятын сыйлоо менен бирге кыргыз элинин тилин, динин жана маданиятын өздөштүрүү зарыл. Жарандык өзгөчөлүктү жана көп түрдүүлүктү урматтоону кубаттаган билим берүү системасын өнүктүрүү керек. Жарандык билим жана маданий көп түрдүүлүк билими бирдиктүү иденттүүлүккө жетишүүдө негизги ролду ойной алат [6; 7].

Кыргызстандын Өкмөтү этностор аралык ынтымакка көмөктөшүүчү саясатты иштеп чыгып, ишке ашырса максатка ылайыктуу болот. Бул азчылыктардын укуктарын коргоону, маданиятты сыйлоону жана бардык жарандардын мыйзам алдында теңдигин камсыз кылууну камтыйт.

Жыйынтыктап айтканда, ааламдашуу шартында Кыргызстан үчүн улуттук иденттүүлүк маселеси актуалдуу болуп баратат. Бирдиктүү улуттук өзгөчөлүктү өнүктүрүү жана маданий көп түрдүүлүктү урматтоо коом жана мамлекет үчүн артыкчылыктуу багыт болушу керек. Бул өлкөдө туруктуулукту, тынчтыкты жана бакубатчылыкты камсыз кылуунун бирден-бир жолу. Эң негизгиси, “Кыргыз жараны”, “Кыргызстандык” аттуу жарандык иденттүүлүктүн баалуулуктарын сактоо менен мамлекеттик идеологияны негиздеп чыгуу мезгил талабы болуп саналат.

Колдонулган адабияттар

1. Егоров О.Е. Гражданская идентичность в условиях современной глобализации. - Москва, 2015.
2. Формирование гражданской идентичности личности в рамках образовательного процесса современной школы. М., 2020.
3. Кыргызстан. Кыскача статистикалык маалымдамасы. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. Б., 2020. – 15-бет.
4. О государственном языке Киргизской ССР [Текст]: закон КиргССР1989 г. №2219-Х1 // Сов. Киргизия.- 1989.- 29 сент.].
5. КРнын Перзидентинин 2020-жылдын 13-ноябрындагы “2021-2026-жылдары Кыргыз Республикасында Кыргыз жараны деп жарандардын өзүн таануусун өнүктүрүү Концепциясы”.
6. Хан, С. У. (2023). Контекст глобализации: человек – главный социальный смысл общества. *Вестник Ошского государственного университета. Медицина*, 1(1), 39-47. URL: <https://journal.oshsu.kg/index.php/medicine/article/view/596>.
7. Акматалиев, А., Камбарова, Н., & Карабаева, С. (2022). Социальный кризис – необходимое условие для формирования новых элементов. *Вестник Ошского государственного университета*, (2), 108-118. https://doi.org/10.52754/16947452_2022_2_108. EDN: WXHKWL.